BADIIY KONFLIKT TUSHUNCHASI VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI TALQINI: KONFLIKTNING ESTETIK MOHIYATI

Rustamova Shahlo O'tkir qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-bosqich magistranti

rustamhotamov1555@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy konflikt tushunchasining adabiyotshunoslikdagi nazariy talqini, uning asar kompozitsiyasi, syujet dinamikasi, obrazlar tizimi va g‘oyaviy-estetik mazmunni shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Konflikt badiiy asarda faqat qahramonlar o‘rtasidagi tashqi to‘qnashuv emas, balki inson ruhiyati, ijtimoiy muhit, axloqiy tanlov, qadriyatlar qarama-qarshiligi va hayotiy ziddiyatlarning estetik ifodasi sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda strukturaviy, tipologik, qiyosiy va estetik tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, konflikt badiiy matnning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u syujetni rivojlantiradi, obraz xarakterini ochadi, muallif g‘oyasini aniqlashtiradi va o‘quvchida estetik-emotsional ta’sir uyg‘otadi. Maqolada konfliktning tashqi, ichki, ijtimoiy, psixologik, axloqiy-falsafiy va estetik shakllari izohlanadi hamda uning adabiy asar poetikasidagi markaziy ahamiyati asoslanadi.

Kalit so‘zlar: badiiy konflikt, syujet, kompozitsiya, estetik mohiyat, obraz, ziddiyat, dramatizm, adabiyotshunoslik, poetika, ichki konflikt.

Kirish

Badiiy adabiyot inson hayotining bevosita nusxasi emas, balki hayotiy voqelikning estetik qayta yaratilgan shaklidir. Shu sababli badiiy asarda tasvirlangan har bir voqea, obraz, dialog, ruhiy holat yoki muhit ma’lum bir ichki ziddiyat asosida harakatga keladi. Adabiyotshunoslikda ana shu ziddiyat “badiiy konflikt” tushunchasi orqali izohlanadi. Konflikt badiiy asarning syujetini harakatlantiruvchi, obrazlar tabiatini ochib beruvchi, g‘oyaviy-estetik mazmunni chuqurlashtiruvchi asosiy poetik unsur hisoblanadi. Konfliktsiz badiiy asar to‘laqonli estetik ta’sir kuchiga ega bo‘la olmaydi. Chunki inson hayoti o‘z mohiyatiga ko‘ra qarama-qarshiliklar, tanlovlar, intilishlar, ijtimoiy bosimlar, ruhiy iztiroblar va ma’naviy sinovlardan iborat. Adabiyot esa aynan shu murakkablikni badiiy shaklda anglatadi. Badiiy konflikt hayotiy ziddiyatni oddiy tasvirlamaydi; uni estetik hodisaga aylantiradi. Masalan, oddiy ijtimoiy kelishmovchilik adabiy asarda obrazlar xarakterini, davr ruhini, insoniy qadriyatlar to‘qnashuvini va muallif pozitsiyasini ochuvchi poetik vositaga aylanadi.Adabiyotshunoslikda konflikt tushunchasi qadimiy ildizlarga ega. Aristotel “Poetika” asarida tragediyaning asosida harakat, to‘qnashuv va dramatik keskinlik yotishini ta’kidlagan. Keyingi davrlarda Hegel, Belinskiy, Baxtin, Lotman, Lukach, Forster, Tomashevskiy kabi nazariyotchilar badiiy asardagi ziddiyatning obraz, syujet, kompozitsiya va g‘oya bilan uzviy bog‘liqligini turli nazariy yondashuvlar asosida izohlaganlar. O‘zbek adabiyotshunosligida ham konflikt tushunchasi syujet va kompozitsiya masalalari doirasida keng talqin qilinadi. Ayniqsa, dramatik asarlar, hikoya, qissa va roman tahlilida konflikt badiiy matnning markaziy mezonlaridan biri sifatida qaraladi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi adabiy jarayonda konflikt faqat tashqi voqealar to‘qnashuvi sifatida emas, balki shaxsning ichki ruhiy parchalanganligi, ijtimoiy identifikatsiya muammosi, qadriyatlar inqirozi, tarixiy xotira va zamonaviy ong o‘rtasidagi qarama-qarshilik sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Demak, konfliktni tor ma’noda “qahramonlar janjali” yoki “voqealar qarama-qarshiligi” deb tushunish yetarli emas. Uni badiiy-estetik, psixologik, falsafiy va poetik hodisa sifatida tahlil qilish zarur.Tadqiqotning

maqsadi badiiy konflikt tushunchasining adabiyotshunoslikdagi talqinlarini umumlashtirish, uning estetik mohiyatini ochib berish hamda badiiy asar strukturasi va mazmunidagi funksiyalarini aniqlashdan iborat.

Metodalogiya

Maqolada nazariy-adabiyotshunoslikka xos tahlil metodlaridan foydalanildi. Birinchidan, strukturaviy tahlil metodi orqali konfliktning badiiy asar kompozitsiyasi, syujet rivoji, kulminatsiya va yechim bilan bog‘liqligi o‘rganildi. Ikkinchidan, tipologik yondashuv asosida konfliktning tashqi, ichki, ijtimoiy, psixologik, axloqiy-falsafiy va estetik shakllari farqlab ko‘rsatildi. Uchinchidan, qiyosiy-nazariy metod yordamida G‘arb, rus va o‘zbek adabiyotshunosligidagi konflikt haqidagi qarashlar umumlashtirildi. To‘rtinchidan, estetik tahlil usuli orqali konfliktning badiiy ta’sir, dramatizm, emotsional keskinlik va g‘oyaviy mazmunni shakllantirishdagi roli izohlandi. Tadqiqot materiali sifatida adabiyot nazariyasiga oid ilmiy-nazariy manbalar, poetika masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlar hamda badiiy asar tahliliga doir konseptual yondashuvlar asos qilib olindi. Maqolada konflikt tushunchasi mustaqil poetik kategoriya sifatida emas, balki syujet, obraz, kompozitsiya, g‘oya, dramatizm va estetik ta’sir bilan uzviy aloqada talqin qilindi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, badiiy konflikt adabiy asarning ichki harakat manbai hisoblanadi. U syujetni boshlaydi, rivojlantiradi, keskinlashtiradi va muayyan yechimga olib keladi. Konflikt mavjud bo‘lmagan matnda voqealar ketma-ketligi bo‘lishi mumkin, biroq badiiy dramatizm, xarakterlar kurashi va estetik ta’sir yetarli darajada shakllanmaydi. Shuning uchun konflikt adabiy asarning oddiy tarkibiy unsuri emas, balki uning poetik energiyasini yuzaga keltiruvchi asosiy omildir. Badiiy konfliktning birinchi muhim xususiyati uning syujet bilan bevosita bog‘liqligidir. Syujet voqealar zanjiri sifatida konflikt asosida

rivojlanadi. Ekspozitsiyada konfliktning shart-sharoiti tayyorlanadi, tugunda asosiy ziddiyat yuzaga chiqadi, voqealar rivojida konflikt kengayadi, kulminatsiyada eng yuqori keskinlikka yetadi, yechimda esa ziddiyat ma’lum darajada hal qilinadi yoki ochiq qoladi. Ayniqsa, zamonaviy adabiyotda konflikt har doim an’anaviy yechim bilan tugamaydi. Ba’zan asar yakunida konfliktning ochiq qolishi inson hayotidagi murakkablik, javobsiz savollar va ijtimoiy-ruhiy beqarorlikni ifodalashga xizmat qiladi Ikkinchi muhim natija shundaki, konflikt obraz xarakterini ochishning eng samarali vositalaridan biridir. Qahramonning kimligi odatda tinch, muammosiz vaziyatda emas, balki tanlov, bosim, qarama-qarshilik va sinov holatida namoyon bo‘ladi. Insonning axloqiy qiyofasi, ma’naviy pozitsiyasi, irodasi, qo‘rquvi, istagi va zaifligi aynan konflikt jarayonida ochiladi. Demak, konflikt obrazni faollashtiradi. U qahramonni harakatga, fikrlashga, qaror qabul qilishga yoki ichki iztirobga majbur qiladi.

Muhokama

Badiiy konflikt tushunchasini keng talqin qilish zarur. Chunki uni faqat “ikki tomon o‘rtasidagi kurash” deb tushunish adabiy matnning murakkab poetik tabiatini soddalashtirib yuboradi. Konflikt, avvalo, badiiy tafakkur shaklidir. Muallif hayotni konflikt orqali ko‘radi, obrazni konflikt orqali ochadi, g‘oyani konflikt orqali ifodalaydi va o‘quvchiga estetik ta’sirni konflikt orqali yetkazadi. Konfliktning estetik mohiyati bir necha darajada namoyon bo‘ladi. Birinchi daraja — dramatik keskinlik. Har qanday kuchli asarda o‘quvchini ushlab turadigan ichki taranglik mavjud bo‘ladi. Bu taranglik voqealar qanday yakunlanishi, qahramon qanday qaror qabul qilishi, ziddiyat qanday hal bo‘lishi yoki hal bo‘lmasligi bilan bog‘liq. Dramatik keskinlik konfliktning tashqi ko‘rinishi bo‘lsa, uning ichki mohiyati insoniy ma’no va qadriyatlar kurashidir. Ikkinchi daraja — xarakter yaratish. Qahramon konflikt ichida shakllanadi. Agar obraz hech qanday ziddiyatga duch kelmasa, u statik, biryoqlama va estetik jihatdan sust bo‘lib qoladi. Kuchli obrazlar odatda murakkab konfliktlar markazida turadi. Masalan, bir

qahramon jamiyat talablariga bo‘ysunish yoki o‘z shaxsiy haqiqatini himoya qilish o‘rtasida qolishi mumkin. Bunday vaziyatda uning ichki dunyosi, qadriyati va ruhiy kuchi ochiladi. Uchinchi daraja — kompozitsion yaxlitlik. Konflikt asardagi voqealarni tartibga soladi. U tasodifiy epizodlarni yagona markazga birlashtiradi. Agar konflikt aniq bo‘lmasa, asar kompozitsiyasi tarqoq ko‘rinadi. Shuning uchun yaxshi qurilgan badiiy asarda har bir epizod asosiy konfliktni rivojlantirishga yoki chuqurlashtirishga xizmat qiladi. To‘rtinchi daraja — estetik baholash. Konflikt orqali muallif borliqdagi muayyan hodisalarga munosabat bildiradi. Bunda muallif pozitsiyasi bevosita nasihat shaklida emas, balki obrazlar taqdiri, voqealar oqimi, dialoglar, ramzlar va kompozitsion yechim orqali seziladi. Aynan shu jihat konfliktni estetik kategoriya sifatida muhim qiladi. Konflikt turlarini tasniflashda bir necha mezonlarni hisobga olish mumkin. Tashqi konflikt qahramon bilan boshqa qahramon, jamiyat, tabiat yoki tarixiy sharoit o‘rtasida yuzaga keladi. Ichki konflikt esa qahramon ongidagi ziddiyatlar, ruhiy iztiroblar va axloqiy tanlovlar bilan bog‘liq. Ijtimoiy konflikt shaxs va jamiyat, sinflar, avlodlar, mafkuralar yoki ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni aks ettiradi. Psixologik konflikt qahramonning ichki kechinmalari, qo‘rquv, shubha, ayb, xotira va vijdon azobi orqali namoyon bo‘ladi. Axloqiy-falsafiy konflikt esa ezgulik va yovuzlik, haqiqat va manfaat, erkinlik va mas’uliyat, hayot va o‘lim kabi universal muammolar asosida shakllanadi. Konfliktning estetik kuchi uning murakkabligiga bog‘liq. Soddalashtirilgan konfliktlarda obrazlar ko‘pincha “ijobiy” va “salbiy” qutblarga bo‘linib qoladi. Bunday yondashuv didaktik adabiyot uchun xos bo‘lishi mumkin, lekin murakkab badiiy adabiyotda konflikt ko‘p qatlamli bo‘ladi. Haqiqiy estetik ta’sir ko‘rsatadigan konfliktlarda har bir tomonning o‘z mantiqi, ichki asoslari va ruhiy motivatsiyasi mavjud bo‘ladi. Bu esa o‘quvchini tayyor hukmga emas, mustaqil estetik va axloqiy mulohazaga olib keladi. Zamonaviy adabiyotda konfliktning psixologiklashuvi kuchaygan. Ya’ni tashqi voqealardan ko‘ra ichki kechinmalar, ong oqimi, xotira, shaxsiy travma, yolg‘izlik, begonalashuv, identitet inqirozi kabi holatlar konflikt markaziga chiqmoqda. Bu jarayon badiiy konflikt

tushunchasini yanada kengaytiradi. Endilikda konflikt faqat voqea emas, balki ong holati, sezim, sukunat, ichki bo‘linish va hatto aytilmagan gaplar orqali ham ifodalanishi mumkin. Shu jihatdan konfliktning estetik mohiyati shundaki, u hayotiy ziddiyatni badiiy shaklga soladi, uni estetik idrok obyektiga aylantiradi. O‘quvchi konflikt orqali faqat voqeani kuzatmaydi, balki inson hayotining murakkab ma’nolarini anglaydi. Konflikt o‘quvchini hissiy jihatdan jalb qiladi, intellektual jihatdan o‘ylantiradi va axloqiy jihatdan pozitsiya tanlashga undaydi.

Xulosa

Badiiy konflikt adabiy asarning eng muhim poetik kategoriyalaridan biridir. U syujetni harakatlantiradi, obrazlarni ochadi, kompozitsion yaxlitlikni ta’minlaydi va g‘oyaviy-estetik mazmunni shakllantiradi. Konfliktni faqat qahramonlar o‘rtasidagi tashqi to‘qnashuv sifatida talqin qilish yetarli emas. U inson ruhiyati, jamiyat, tarix, qadriyatlar, axloqiy tanlov va falsafiy muammolar bilan bog‘liq murakkab estetik hodisadir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, konfliktning badiiy asardagi vazifasi uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: birinchidan, u voqealar rivojini ta’minlaydi; ikkinchidan, obraz xarakterini ochadi; uchinchidan, asarning estetik ta’sir kuchini oshiradi. Konflikt mavjud bo‘lgan joyda dramatizm, ichki taranglik, ruhiy chuqurlik va g‘oyaviy aniqlik yuzaga keladi. Konfliktning estetik mohiyati uning hayotiy ziddiyatni san’at hodisasiga aylantirishida namoyon bo‘ladi. Oddiy qarama-qarshilik badiiy shakl, obraz, til, kompozitsiya va g‘oya bilan uyg‘unlashgandagina estetik konflikt darajasiga ko‘tariladi. Shu sababli badiiy konfliktni tahlil qilish adabiy asarning ichki tuzilishi, obrazlar tizimi va muallif konsepsiyasini chuqur anglash imkonini beradi. Umuman, konflikt adabiyotning harakatdagi mohiyatidir. U inson va hayot o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi, o‘quvchini fikrlashga undaydi va badiiy asarni estetik jihatdan ta’sirchan qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari**.** Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
2. Quronov, D**.** Adabiyotshunoslikka kirish**.** Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2004. – 224 b.
3. Sulton, I. Adabiyot nazariyasi**.** Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
4. Sulton, I. Badiiy asar tahlili asoslari. Toshkent: Fan, 1978.
5. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi**.** Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2004. – 264 b.
6. Umurov, H. Adabiyot nazariyasi**.** Toshkent: Sharq, 2002.
7. Boboyev, T. Adabiyotshunoslik asoslari**.** Toshkent: O‘zbekiston, 2002.

1. Forster, E. M. Aspects of the Novel. London: Penguin Books, 2005.
2. Freytag, G. Technique of the Drama: An Exposition of Dramatic Composition and Art. Chicago: Scott, Foresman and Company, 1895.